

Počinioci krađa, počinioci razbojništva i neosuđivana populacija: razlike u amoralnosti i socioekonomskim karakteristikama¹

Tatjana Vukosavljević Gvozden²

Odeljenje za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu

Radojka Dražić

Katedra društvenih nauka Dekanata Vojne akademije u Beogradu

Lazar Tenjović

Odeljenje za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Cilj rada jeste ispitivanje razlika u pogledu amoralnosti i socioekonomskih obeležja između osuđenika i osoba koje nisu osuđivane, kao i između dveju grupa osuđenika – počinitelja krađa i počinitelja razbojništava. Uzorak je činilo 100 osuđenika muškog pola (51 osuđen za krivično delo krađe, a 49 za razbojništvo) i 100 osoba muškog pola koje nisu osuđivane a ne razlikuju se od grupe osuđenika po uzrastu. Ispitanici su popunili Uпитnik amoralnosti AMRL15 i Uпитnik za ispitivanje socioekonomskih karakteristika. Rezultati deskriptivne diskriminacione analize ukazuju na to da osuđenici u odnosu na neosuđivane osobe imaju izraženije gotovo sve dimenzije amoralnosti, a posebno dve dimenzije u okviru *amoralnosti indukovane impulsivnošću*, kao i nepovoljnije materijalno stanje porodice. S druge strane, osobe osuđene za krađu karakterišu nešto viši skorovi na dve dimenzije u okviru *amoralnosti podstaknute brutalnošću*, dok osobe osuđene za razbojništva karakterišu povišen antropološki pesimizam i izraženiji problemi unutar primarne porodice u vidu mentalnih oboljenja roditelja. Opšti zaključak je da postoje razlike između tri grupe kako u pogledu amoralnosti, tako i u pogledu socioekonomskih karakteristika.

Ključne reči: amoralnost, vršenje krivičnih dela, socioekonomski status

1 Rad je nastao kao rezultat rada na projektu „Identifikacija, merenje i razvoj kognitivnih i emocionalnih kompetencija važnih društvu orijentisanom na evropske integracije” (179018) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

2 E-mail: tvvozde@f.bg.ac.rs

Zbog učestalosti kriminalnog ponašanja i posledica koje ono ima, kako za osobe koje sprovode kriminalna dela, tako i za socijalne grupe i društvo u celini, od izuzetnog značaja su programi preveniranja i kontrole kriminala. Stručna zasnovanost preventivnih akcija povezana je s preciznim određivanjem karakteristika kriminalnih supgrupa koje ih vode u određeni oblik ponašanja (Seigel & McCormick, 2006). Ovaj rad je usmeren na upoređivanje karakteristika počinilaca razbojništava i počinilaca krađa – grupa osuđenih lica u čijim krivičnim delima postoji razlika u stepenu agresije. Iako se oba krivična dela sastoje od bespravnog oduzimanja tuđe imovine, kod razbojništva se ono obavlja putem prinude, tj. nasilja ili ozbiljne pretnje nasiljem.

Teorije uzroka kriminalnog ponašanja složene su i uzimaju u obzir veoma širok spektar faktora, kao što su biološki, razvojni, psihološki, sociološki, ekonomski, geografski itd. (Marsh, 2006). Na programe prevencije kriminaliteta najznačajniji uticaj izvršila su saznanja koja dolaze iz oblasti psihologije (Seigel & McCormick, 2006). Sama psihologija sadrži veliki broj teorijskih perspektiva koje su se pokazale korisnim za razumevanje kriminaliteta, među kojima se ističu psihoanalitička (Aichorn, 1935), bihejvioralna (Bandura, 1977) i kognitivna, unutar koje se kriminalitet analizira iz ugla teorija moralnog razvoja (Kohlberg, Kauffman, Schart & Hickey, 1973) i raznovrsnih manjkavosti u kapacitetu za obradu informacija u socijalnim situacijama (Lochman, 1987).

Pored pomenutih, jedna od najrazvijenijih perspektiva unutar psihologije povezuje kriminalno ponašanje sa crtama ličnosti. Među njima se ističu hostilnost, egoizam, usmerenost na sebe, nedostatak empatije prema drugima, nedostatak ambicije i istrajnosti, teškoće u kontrolisanju impulsa itd. (Caprara, Paciello, Gerbino, & Cugini, 2007; Costello & Dunaway 2003; Sutherland & Shepherd, 2002; Miller & Lynam, 2001). Neki od prestupnika mogu imati ozbiljne defekte u ličnosti u vidu psihopatije i antisocijalnog poremećaja ličnosti (Edens, Campbell, & Weir, 2007; Lykken, 1996). Osobe sa ovakvim poremećajima su impulsivne, egocentrične, manipulativne, bezobzirne, nasilne i nesposobne da oseate anksioznost ili krivicu povodom svojih kriminalnih dela.

Budući da se psihološke teorije fokusiraju na identifikovanje karakteristika ličnosti i uže socijalne sredine koje mogu predisponirati osobu za nasilno ponašanje, povremeno im se zamera to da zanemaruju šire socijalne činioce, uključujući siromaštvo, socijalnu nejednakost i sl., što takođe može vršiti snažan uticaj na nasilno ponašanje. Da bi se jasnije sagledali uzroci kriminaliteta, potrebno je, dakle, uzeti u obzir veoma širok skup faktora.

Značaj amoralnosti i različitih socio-ekonomskih činilaca

Iako se teorijske perspektive koje smo pomenuli razlikuju, po svima njima prestupnici se ponašaju amoralno. Brojni empirijski nalazi ukazuju na to da je suštinsko obeležje prestupnika to što su hipertrofirano destruktivni (Kne-

žević i sar., 1995; Knežević, 2003). Neki od autora koji su pokušali da koncept amoralnosti detaljnije razrade smatraju da amoralnost zapravo sadrži tri modaliteta: amoralnost indukovanu impulsivnošću, indukovanu frustracijom i indukovanu brutalnošću (Knežević, 2003; Knežević, Radović i Peruničić, 2008). Amoralnost indukovana impulsivnošću manifestuje se slabom kontrolom impulsa, frustracionom netolerancijom i potrebom za trenutnim zadovoljenjem poriva. Amoralnost indukovana frustracijom manifestuje se ozlojeđenošću i mračnom slikom stvarnosti koja racionalizuje ličnu manipulaciju i makijavelizam. Amoralnost indukovana brutalnošću izražava se brutalnim, destruktivnim i bezobzirnim oblicima ponašanja. Opšta amoralnost povezana je s različitim aspektima kriminalnog ponašanja (Momirović i sar., 1998). Ispitanici iz osuđeničke populacije u odnosu na kontrolnu grupu razlikuju se, pre svega, izraženijim crtama amoralnosti indukovane frustracijom i amoralnosti indukovane brutalnošću (Međedović i Stojilković, 2008). Skorija istraživanja ukazuju na to da su te dve crte relativno dobri prediktori stabilnog kriminalnog ponašanja kod odraslih (Međedović, Kujačić i Knežević, 2012a), dok je amoralnost indukovana impulsivnošću prediktor kriminalnog recidivizma kod adolescenata (Međedović i sar., 2012b).

Pored nepovoljnih crta ličnosti u kriminalnim delima sustiče se mnogo drugih faktora. Jedan od najznačajnijih jeste ekonomska deprivacija (Allen, 1996; Currie, 1996). Posredi je, izgleda, začaran krug u kojem ekonomska deprivacija može povećati stopu kriminala a kriminal povratno može povećati ekonomsku deprivaciju tako što bivšem osuđeniku za neko krivično delo smanjuje šanse za zaposlenje (Freeman, 1987). Budući da se nezadovoljstvo materijalnim stanjem može javiti na svim nivoima, opažanje vlastitih materijalnih uslova i njihovo poređenje s materijalnim uslovima drugih pokazuju se važnijim za kriminalno ponašanje od objektivnih pokazatelja (Agnew, 1999).

Značajna oblast istraživanja uključuje, pored toga, razmatranje odnosa između kriminala, intelektualnih sposobnosti i nivoa obrazovanja. Niska inteligencija vodi slabom uspehu u školi koji, sa svoje strane, značajno doprinosi kriminalnom ponašanju (Wilson & Herstein, 1985). Po nekim mišljenjima, razlike u intelektualnim potencijalima počivaju pre na razlikama u sredinskom miljeu nego na razlikama u samoj biološkoj osnovi (Rogers, Cleveland, van den Oorg, & Rowe, 2000).

Faktor rizika koji se pokazuje kao značajan u velikom broju istraživanja jesu oštećene porodične i druge socijalne veze (Siegel & McCormick, 2006). S kriminalnim ponašanjem osoba značajno su povezane nepovoljne psihosocijalne karakteristike njihovih primarnih porodica u vidu kriminaliteta, zloupotrebe alkohola i mentalnih oboljenja roditelja (Rydelius, 1981; Murray, Farrington, Sekol, & Olsen, 2009; Klinteberg, Almsquist, Beijer & Rydelius, 2011). Iskustva nasilja u porodici tokom detinjstva takođe značajno doprinose predviđanju nasilnog ponašanja u adolescenciji i odraslom dobu (Gover, 2002;

Loeber, Pardini, Homish, Crawford, & Farrington, 2005; Unnever, Cullen, & Agnew, 2006). Ipak, povezanost roditeljskih problema i kriminaliteta mladih osoba delimično je posredovana individualnim faktorima rizika, posebno zloupotrebom alkohola i droga od strane mladih (Klinteberg et al., 2011).

S obzirom na višestruke izvore kriminalnog ponašanja, u ovom radu istražit ćemo razlike između počinitelaca razbojništava, počinitelaca krađa i neosuđivane populacije u pogledu amoralnosti i značajnih socioekonomskih činilaca – obrazovanja, materijalne situacije, bračnog stanja, alkoholizma, duševnih bolesti roditelja i fizičkog kažnjavanja u primarnoj porodici.

Metod

Uzorak

Uzorak je činilo 200 ispitanika, muškog pola, 100 neosuđivanih i 100 osuđivanih lica (od kojih je 51 osuđen za krivično delo krađe, a 49 za krivično delo razbojništva), uzrasta između 19 i 40 godina ($AS = 26,79$), u najvećem broju slučajeva sa završenom srednjom školom. Poduzorak osuđivanih lica izabran je među zatvorenicima iz KPZ „Zabela”, a poduzorak neosuđivanih osoba sa Kriminalističko policijske akademije i iz privatnog prevoznog preduzeća. Poduzorcima neosuđivanih i osuđivanih ispitanika ne razlikuju se statistički značajno po uzrastu: $F(2, 197) = 0,74, p = 0,480$.

Instrumenti

Upitnik amoralnosti AMRL 15 (Knežević i sar., 2008), razvijen je na osnovu pretpostavke o postojanju trajnih i stabilnih unutrašnjih dispozicija koje oblikuju moralno ponašanje. Obuhvata 15 dimenzija: impulsivnost, kontrola impulsa, slaba socijalizacija, hedonizam, lenjost, projekcija amoralnih impulsa, tvrdoglavost, makijavelizam, resentiman, antropološki pesimizam, sadizam, racionalizacija brutalnosti, brutalni hedonizam, brutalna modulacija resentimana i pasivna amoralnost. Svaka od supskala sadrži po 12 ajtema Likertovog tipa – indikatora amoralnih dispozicija. Navedene dimenzije mere dispozicije amoralnog ponašanja i predstavljaju faktore prvog reda, dok su faktori drugog reda amoralnost podstaknuta impulsivnošću (prvih 5 supskala), amoralnost podstaknuta frustracijom (drugih 5 supskala) i amoralnost podstaknuta brutalnošću (poslednjih 5 supskala). Upitnik uključuje i dve validacione skale. Interna konzistentnost ukupnog rezultata na svim supskalama u sva tri poduzorka u našem istraživanju veoma je dobra: Kronbahovi alfa koeficijenti za sve supskale, izuzev skale impulsivnosti, kretali su se u intervalu od 0,84 do 0,92. Alfa koeficijenti za skalu impulsivnosti bili su u intervalu od 0,70 do 0,86.

Upitnik za ispitivanje socioekonomskih karakteristika konstruisan je za potrebe ovog istraživanja. Ovim upitnikom prikupljeni su podaci o uzrastu

(godina rođenja), nivou obrazovanja ispitanika (kategorije: *osnovno, trogodišnje srednje, četvorogodišnje srednje, više i visoko*), bračnom statusu (kategorije: *trenutno jeste u braku i trenutno nije u braku*), materijalnoj situaciji porodice (samoprocena ispitanika, kategorije: *nepovoljnija nego kod većine drugih porodica, ista kao kod većine drugih porodica, povoljnija nego kod većine drugih porodica*), korišćenju alkohola u primarnoj porodici (kategorije: *veoma retko, umereno i često/skoro svaki dan*), fizičkom kažnjavanju u primarnoj porodici (kategorije: *veoma retko, povremeno, često, isključivo kad zaslužim, uglavnom kad zaslužim, uglavnom bez povoda, uvek bez povoda*), te istoriji mentalnih poremećaja kod roditelja/staratelja ispitanika (da li je neko od roditelja psihijatrijski lečen, kategorije: *otac jeste majka nije, majka jeste otac nije, jesu i majka i otac, nije niko od roditelja*).

Postupak istraživanja

Upućena je molba osoblju iz KPZ „Zabela” da stave na raspolaganje pismenije i mlađe osuđenike, podjednak broj osuđenih za krivična dela krađe i razbojništva. Nije bilo moguće direktno stupiti u vezu sa osuđenicima, pa su upitnici dati njihovim vaspitačima. Ostavljeno je 120 upitnika a u istraživanje su uključeni samo oni ispitanici ($n = 100$) koji su dali saglasnost i bili funkcionalno pismeni. Nakon toga, prikupljeni su podaci za neosuđivane osobe iz istih uzrasnih kategorija kako bi grupe bile što sličnije po uzrastu.

Statistička analiza podataka

Statističke analize podataka izvedene su na dva nivoa: najpre su analizirane razlike između triju grupa po pojedinim socioekonomskim karakteristikama (hi-kvadrat testom) i po pojedinim dimenzijama amoralnosti (jednofaktorijalnim univarijacionim analizama varijanse sa Šefeovim testom za naknadna poređenja), a potom je, radi sticanja što boljeg uvida u specifični doprinos pojedinih socioekonomskih karakteristika i dimenzija amoralnosti razlikovanju grupa, primenjena deskriptivna diskriminaciona analiza (DDA). Jedan ispitanik iz grupe osuđenih za razbojništva nije imao rezultate na svim skalama amoralnosti te je isključen iz univarijacionih analiza razlika među grupama u pogledu dimenzija amoralnosti, kao i iz deskriptivne diskriminacione analize.

Rezultati

Prikaz rezultata slediće nivoe koje smo koristili u statističkoj analizi podataka: najpre ćemo prikazati rezultate univarijacionih analiza, a potom rezultate dobijene pomoću DDA.

Razlike između grupa u pogledu socio-ekonomskih karakteristika

Uzimajući u obzir ceo uzorak, najveći broj ispitanika završio je četvorogodišnju srednju školu (47%). Među ispitanicima koji su počini razbojništvo (28,6 %) relativno najviše ima onih koji su završili samo osnovnu školu, dok među ispitanicima koji su osuđeni za krađu ima relativno najviše onih sa završenom trogodišnjom srednjom školom (33,3%) i višom/visokom školom (7,8%). Razlike u obrazovanju između triju grupe ispitanika nisu statistički značajne: $\chi^2(6) = 5,91$; $p = 0,433$.

Raspodela ispitanika s obzirom na materijalnu situaciju prikazana je u Tabeli 1. Osuđena lica, posebno ona koji su osuđena za delo razbojništva, češće nego neosuđivani opažaju svoju materijalnu situaciju kao lošiju od proseka. Naknadne analize pokazuju da se počinioci krađa statistički značajno razlikuju od neosuđivanih: $\chi^2(4) = 15,29$, $p = 0,004$.

Tabela 1. Materijalna situacija porodice kod dveju grupa osuđenika i u grupi neosuđivanih

		Ukupna mesečna primanja u porodici			Ukupno
		Manja nego kod većine drugih porodica	Slična kao kod većine drugih porodica	Veća nego kod većine drugih porodica	
Grupa	Osuđeni za krađe	15 (29,4%)	34 (66,7%)	2 (3,9%)	51 (100%)
	Osuđeni za razbojništva	18 (36,7%)	26 (53,1%)	5 (10,2%)	49 (100%)
	Neosuđivani	12 (12,0%)	80 (80,0%)	8 (8,0%)	100 (100%)
Ukupno		45 (22,5%)	140 (70,0%)	15 (7,5%)	200 (100%)

U Tabeli 2 prikazana je raspodela bračnog stanja ispitanika po grupama. Među osuđenima za razbojništvo nije evidentiran nijedan koji je u braku, a svega jedan osuđeni za krađu izjavljuje da je u braku. U grupi neosuđivanih oko trećina ukupnog broja ispitanika izjavljuje da je u braku. Dobijene razlike statistički su značajne: $\chi^2(2) = 39,23$, $p < 0,001$.

Tabela 2. Bračno stanje kod dveju grupa osuđenika i u grupi neosuđivanih

			Trenutno u braku		Ukupno
			Ne	Da	
Grupa	Osuđeni za krađe	Frekvence	50	1	51
		%	98,0%	2,0%	100,0%
	Osuđeni za Razbojništva	Frekvence	49		49
		%	100,0%		100,0%
	Neosuđivani	Frekvence	65	35	100
		%	65,0%	35,0%	100,0%
Ukupno		Frekvence	164	36	200
		%	82,0%	18,0%	100,0%

Zastupljenost upotrebe alkohola u primarnim porodicama dweju grupa osuđenika i kod neosuđivanih prikazana je u Tabeli 3. O učestalom korišćenju alkohola izvestilo je 16,3% onih koji su osuđeni za razbojništvo, 9,8% onih koji su osuđeni za krađu i 1% neosuđivanih. Dobijene razlike statistički su značajne: $\chi^2(4) = 14,48$, $p = 0,006$.

Tabela 3. *Upotreba alkohola u primarnoj porodici kod dweju grupa osuđenika i u grupi neosuđivanih*

		U mojoj porodici se koristio alkohol...			Ukupno
		Veoma retko	Umereno	Često, skoro svaki dan	
Grupa	Osuđeni za krađe	30 (58,8%)	16 (31,4%)	5 (9,8%)	51 (100%)
	Osuđeni za razbojništva	24 (49,0%)	17 (34,7%)	8 (16,3%)	49 (100%)
	Neosuđivani	53 (53,0%)	46 (46,0%)	1 (1,0%)	100 (100%)
Ukupno		107 (53,5%)	79 (39,5%)	14 (7,0%)	200 (100%)

Učestalost psihičkih oboljenja kod roditelja/staratelja dweju grupa osuđenika i grupe neosuđivanih prikazana je u Tabeli 4. O psihijatrijskom lečenju jednog od roditelja izvestilo je 16,4% onih koji su osuđeni za razbojništvo, 4,0% onih koji su osuđeni za krađu, a 2% neosuđivanih. Dobijene razlike statistički su značajne: $\chi^2(4) = 12,49$, $p = 0,014$.

Tabela 4. *Zastupljenost mentalnih oboljenja kod roditelja/staratelja osuđenika i u grupi neosuđivanih*

		Da li je neko od roditelja psihijatrijski lečen			Ukupno
		Otac jeste majka nije	Majka jeste otac nije	Nije niko od roditelja	
Grupa	Osuđeni za krađe	1 (2,0%)	1 (2,0%)	49 (96,1%)	51 (100%)
	Osuđeni za razbojništva	4 (8,2%)	4 (8,2%)	41 (83,7%)	49 (100%)
	Neosuđivani	1 (1,0%)	1 (1,0%)	98 (98,0%)	100 (100%)
Ukupno		6 (3,0%)	6 (3,0%)	188 (94,0%)	200 (100%)

Kad je reč o zastupljenosti fizičkog kažnjavanja u primarnoj porodici, razlike među grupama nisu statistički značajne: $\chi^2(12) = 10,40$, $p = 0,581$. U svim grupama *veoma retko* fizičko kažnjavanje u primarnoj porodici imalo je manje od polovine ukupnog broja ispitanika (osuđeni za razbojništva: 38,8%, osuđeni za krađe: 43,1%, neosuđivani: 47%).

Razlike između grupa u pogledu dimenzija amoralnosti

Deskriptivni statistički pokazatelji (aritmetičke sredine i standaradne devijacije) dobijeni na Upitniku amoralnosti AMRL15 za grupe osuđenika

i neosuđivanih prikazani su u Tabeli 5. Takođe, u istoj tabeli prikazani su i rezultati jednosmernih analiza varijanse (F i p) razlika među grupama na pojedinačnim skalama Upitnika, kao i ishodi naknadnih testova razlika izvedenih Šefeovim postupkom.

Na osnovu rezultata prikazanih u Tabeli 5 može se zaključiti da obe grupe osuđenih lica imaju statistički značajno veće prosečne skorove na većini skala amoralnosti od grupe neosuđivanih. Statistički značajne razlike između grupe osuđenih za krađe i neosuđivanih nisu dobijene na skalama makijavelizma, resentimana i antropološkog pesimizma, a između osuđenih za razbojništva i neosuđivanih na skalama impulsivnosti, resentimana, antropološkog pesimizma i racionalizacije brutalnosti. S druge strane, ni na jednoj skali amoralnosti nisu dobijene statistički značajne razlike u pogledu prosečnih rezultata između dveju grupa osuđenih lica.

Tabela 5. *Aritmetičke sredine (i standardne devijacije) grupa osuđenika i neosuđivanih na skalama Upitnika amoralnosti AMRL15 i rezultati univarijacionih analiza varijanse*

Skala	GRUPA			F*	P
	Osuđeni za krađe (n = 51)	Osuđeni za razbojništva (n = 48)	Neosuđivani (n = 100)		
Impulsivnost	2,28 ^{a**} (0,60)	2,18 ^{a,b} (0,76)	1,94 ^b (0,48)	6,59	0,002
Niska kontrola	2,29 ^a (1,00)	2,50 ^a (0,91)	1,86 ^b (0,75)	10,16	0,000
Problematična socijalizacija	1,95 ^a (0,78)	2,09 ^a (0,88)	1,41 ^b (0,48)	20,32	0,000
Hedonizam	2,47 ^a (0,94)	2,53 ^a (0,92)	1,84 ^b (0,66)	16,93	0,000
Lenjost	2,24 ^a (0,3)	2,33 ^a (0,75)	1,77 ^b (0,50)	1,90	0,000
Projekcija amoralnih impulsa	3,16 ^a (1,02)	3,36 ^a (0,82)	2,69 ^b (0,86)	10,75	0,000
Tvrdoglavost	3,00 ^a (1,01)	3,22 ^a (0,85)	2,49 ^b (0,75)	14,00	0,000
Makijavelizam	3,00 ^{a,b} (1,02)	3,11 ^a (0,99)	2,60 ^b (0,86)	6,19	0,002
Resentiman	3,08 ^a (0,96)	3,11 ^a (0,91)	2,74 ^a (0,80)	4,03	0,019
Antropološki pesimizam	3,45 (1,00)	3,76 (0,76)	3,45 (0,81)	2,30	0,103
Sadizam	1,98 ^a (0,92)	1,80 ^a (0,80)	1,45 ^b (0,54)	10,29	0,000
Racionalizacija brutalnosti	2,74 ^a (1,00)	2,59 ^{a,b} (1,00)	2,19 ^b (0,84)	7,12	0,001
Brutalni hedonizam	2,55 ^a (0,91)	2,43 ^a (0,96)	1,84 ^b (0,77)	14,90	0,000
Brutalna modulacija resentimana	2,27 ^a (0,97)	2,11 ^a (0,84)	1,70 ^b (0,62)	10,46	0,000
Pasivna amoralnost	2,20 ^a (0,79)	2,12 ^a (0,86)	1,67 ^b (0,57)	12,30	0,000

* Stepeni slobode za sve F količnike u tabeli: $df_1 = 2$, $df_2 = 196$.

** Aritmetičke sredine označene istim izdignutim slovima ne razlikuju se statistički značajno na osnovu Šefeovog testa za naknadna poređenja, a one sa različitim slovima se statistički značajno razlikuju ($p = 0,05$).

Rezultati deskriptivne diskriminacione analize

S obzirom na veoma malu zastupljenost pojedinih kategorija u okviru socioekonomskih varijabli, socioekonomske varijable su pre uključivanja u DDA transformisane na sledeći način:

- nivo obrazovanja iskazan je preko dve kategorije: osnovno obrazovanje (oznaka 1) i više od osnovnog obrazovanja (oznaka 2);
- materijalno stanje porodice, spajanjem kategorija *isto kao kod većine drugih porodica* i *povoljnije nego kod većine drugih porodica* iskazano je preko dve kategorije: *nepovoljnije nego u većini drugih porodica* (oznaka 1) i *nije nepovoljnije nego u većini drugih porodica* (oznaka 0).
- korišćenje alkohola u primarnoj porodici je, spajanjem kategorija *umereno* i *često/skoro svaki dan*, iskazano preko dve kategorije: *vrlo retko* (oznaka 0) i *umereno/često/skoro svaki dan* (oznaka 1);
- istorija mentalnih poremećaja kod roditelja/staratelja ispitanika (da li je neko od roditelja psihijatrijski lečen), spajanjem kategorija *otac jeste-majka nije* i *majka jeste-otac nije*, a budući da nije bilo nijednog ispitanika kod kojeg su oba roditelja psihijatrijski lečena, iskazana je preko dve kategorije: *nije* (oznaka 0) i *jeste* (oznaka 1).

Varijabla bračno stanje, zbog toga što je samo jedan ispitanik u obema grupama osuđenika trenutno u braku, nije mogla biti uključena u DDA. Isto tako, iz ove analize izostavljena je i varijabla fizičko kažnjavanje u primarnoj porodici jer nije bilo moguće zadovoljavajuće spajanje kategorija niti binarizovanje svih „nespojivih” kategorija ponaosob zbog veoma niske zastupljenosti pojedinih kategorija.

Deskriptivnom diskriminacionom analizom, u koju su kao početne varijable za definisanje diskriminacionih funkcija uključene četiri transformisane socioekonomske varijable i svih 15 dimenzija amoralnosti, dobijene su dve statistički značajne diskriminacione funkcije. Kanonička korelacija koja odgovara prvoj diskriminacionoj funkciji jednaka je 0,56 (Vilksova lambda = 0,58, $\chi^2(38) = 101,77$, $p = 0,000$), a kanonička korelacija koja odgovara drugoj diskriminacionoj funkciji jednaka je 0,39 (Vilksova lambda = 0,85, $\chi^2(18) = 30,75$, $p = 0,031$). Centroidi grupa na diskriminacionim funkcijama prikazani su u Tabeli 6. Standardizovani koeficijenti za diskriminacione funkcije i koeficijenti korelacije početnih varijabli sa diskriminacionim funkcijama (koeficijenti strukture) prikazani su u Tabeli 7.

Tabela 6. *Aritmetičke sredine (centroidi) grupa osuđenika i neosuđivanih na diskriminacionim funkcijama*

		Diskriminaciona funkcija	
		Prva	Druga
Grupa	Osuđeni za krađe	0,469	0,652
	Osuđeni za razbojništva	0,869	-0,511
	Neosuđivani	-0,656	-0,087

Pregled centroida grupa na diskriminacionim funkcijama (Tabela 6) sugerira da prva diskriminaciona funkcija, pre svega, pravi razliku dveh grupa osuđenika u odnosu na grupu neosuđivanih, dok druga diskriminaciona funkcija prevashodno pravi razliku između dveh grupa osuđenih lica – osuđenih za krađe i onih osuđenih za razbojništva.

Tabela 7. *Standardizovani koeficijenti (i koeficijenti strukture) za diskriminacione funkcije*

Početne varijable	Standardizovani koeficijenti (i koeficijenti strukture) za prvu diskriminacionu funkciju	Standardizovani koeficijenti (i koeficijenti strukture) za drugu diskriminacionu funkciju
Nivo obrazovanja	-0,106 (-0,221)	0,341 (0,203)
Materijalno stanje porodice	0,386 (0,469)	-0,032 (-0,034)
Korišćenje alkohola u primarnoj porodici	-0,061 (-0,004)	-0,94 (0,165)
Istorija mentalnih poremećaja roditelja	0,240 (0,331)	-0,427 (-0,330)
Impulsivnost	-0,196 (0,403)	0,772 (0,276)
Niska kontrola	-0,038 (0,544)	0,071 (-0,045)
Problematicna socijalizacija	0,615 (0,737)	0,466 (0,047)
Hedonizam	0,657 (0,676)	0,794 (0,135)
Lenjost	-0,416 (0,679)	-2,012 (0,092)
Projekcija amoralnih impulsa	0,209 (0,559)	0,032 (-0,034)
Tvrdoglavost	0,530 (0,628)	-0,401 (-0,033)
Makijavelizam	-0,243 (0,433)	-0,165 (0,031)
Resentiman	-0,132 (0,349)	0,283 (0,081)
Antropološki pesimizam	-0,418 (0,193)	-0,630 (-0,271)
Sadizam	-0,245 (0,486)	0,247 (0,368)
Racionalizacija brutalnosti	0,149 (0,421)	0,261 (0,280)
Brutalni hedonizam	0,180 (0,609)	0,271 (0,310)
Brutalna modulacija resentimana	-0,235 (0,499)	0,555 (0,342)
Pasivna amoralnost	0,284 (0,564)	0,053 (0,269)

Tumačenje sadržaja diskriminacionih funkcija i specifičnog doprinosa početnih varijabli diskriminacionim funkcijama veoma je otežano znatno izraženim korelacijama između dimenzija amoralnosti koje su, pored socio-

ekonomskih karakteristika, korišćene kao početne varijable u DDA. Ove korelacije najčešće su u kategoriji visokih (iznad 0,60), a kreću se u intervalu od 0,30 do čak 0,88 (matrica interkorelacija između dimenzija amoralnosti nije prikazana u ovom radu, a može se na zahtev dobiti od autora). Stoga smo radi izdvajanja varijabli s najvećim relativnim doprinosom diskriminacionim funkcijama koristili pokazatelje koji predstavljaju proizvode standardizovanih regresionih koeficijenata iz Tabele 7 i odgovarajućih koeficijenata strukture prikazanih u zagradama u istoj tabeli (Za razumevanje tumačenja koeficijenata u Tabeli 7 koji se odnose na socio-ekonomske karakteristike treba imati u vidu način na koji su kodirane kategorije na ovim varijablama, što smo objasnili na početku odeljka o rezultatima DDA).

Kao što se iz Tabele 7 može uočiti, najveći relativan doprinos prvoj diskriminacionoj funkciji od dimenzija amoralnosti daju problematična socijalizacija i hedonizam, a od socio-ekonomskih karakteristika materijalno stanje porodice. Dakle, dve grupe osuđenika u odnosu na grupu neosuđivanih karakterišu izraženije dimenzije amoralnosti, a posebno dimenzije problematične socijalizacije i hedonizma (koje spadaju u širu kategoriju amoralnosti indukovane impulsivnošću), kao i nepovoljnije materijalno stanje porodice.

Najveći relativan doprinos drugoj diskriminacionoj funkciji (Tabela 7) među dimenzijama amoralnosti daju sadizam i brutalna modulacija resentimana, a od socioekonomskih karakteristika postojanje mentalnih poremećaja roditelja. Budući da druga diskriminaciona funkcija prevashodno pravi razliku između dveju grupa osuđenih lica, mogli bismo reći da osobe osuđene za krađe karakterišu u nešto većoj meri izražene dimenzije sadizma i brutalne modulacije resentimana (koje spadaju u širu kategoriju amoralnosti podstaknute brutalnošću), dok osobe osuđene za razbojništva karakterišu unekoliko izraženiji antropološki pesimizam i veća učestalost mentalnih poremećaja u primarnoj porodici.

Razmatranje rezultata

Informativnost rezultata raste sa složenošću korišćenih analiza. Analize varijanse ukazuju na to da je amoralnost značajno izraženija u grupi osuđenika nego u grupi osoba koje nisu osuđivane, što je u skladu sa dosadašnjim saznanjima (npr., Lykken, 1996; Farrington, 1998; Miller & Lynam, 2001; Knežević, 2003). Među skalama amoralnosti na kojima nisu dobijene statistički značajne razlike ističu se antropološki pesimizam (mračno gledanje na ljudsku prirodu) i resentiman (zavist i ozlojeđenost), što se može objasniti promenama u društvu i ličnoj materijalnoj situaciji koja je za većinu postala nepovoljnija i neizvesnija, tako da je slika stvarnosti kod velikog broja ljudi mračnija nego u doba veće socijalne sigurnosti. S druge strane, ovom vrstom analize nisu dobijene statistički značajne razlike u amoralnosti između dveju grupa osuđenika.

Kad su u pitanju socioekonomski faktori, rezultati dobijeni hi-kvadrat testom takođe su u skladu sa dosadašnjim saznanjima koja ističu značaj ošte-

ćenja kvaliteta socijalnih veza u vidu odsustva trajnih bračnih odnosa (Siegel & McCormick, 2006) i učestalosti problema u primarnim porodicama prestupnika (Rydellius, 1981; Murray et al., 2009; Klinteberg et al., 2011). Između tri grupe takođe su utvrđene razlike u opažanju materijalnog stanja porodice koje je nepovoljnije kod počinitelja krađa (Agnew, 1999). Ipak, nisu dobijene jasne razlike u stepenu fizičkog kažnjavanja koje se u inostranim istraživanjima dobijaju (Gover, 2002; Loeber et al., 2005; Unnever et al., 2006). Ovaj rezultat se može posmatrati u kontekstu nalaza o rasprostranjenosti fizičkog nasilja u našoj sredini koji je dobijen na velikom stratifikovanom (probabilističkom) uzorku dece: više od dve trećine ukupnog broja dece u Srbiji doživi fizičko nasilje u porodici tokom detinjstva (Hanak & sar., 2013). I u našem istraživanju, najpovoljniji ponuđen odgovor u pogledu fizičkog kažnjavanja u primarnoj porodici – odgovor *veoma retko* – bira manje od polovine osuđenika, ali i onih koji nisu osuđivani. Međutim, zbog načina uzorkovanja ispitanika, relativno malih uzoraka a velikog broja (naknadno nespojivih) kategorija ponuđenih odgovora o fizičkom kažnjavanju, ne možemo ništa pouzdano zaključiti o razlikama u stepenu fizičkog kažnjavanja u primarnoj porodici između osuđenika i neosuđivanih osoba.

Uključivanje dimenzija amoralnosti i socioekonomskih varijabli u jedinstvenu analizu značajno je unapredilo informativnost rezultata. Takva vrsta analiza, zapravo, ima daleko više opravdanja budući da veliki broj radova pokazuje da su dispozicije i faktori sredine u interakciji kada je u pitanju predikcija kriminalnog ponašanja (npr. Meier, Slutske, Arndt, & Cadoret, 2008; Trentacosta, Hyde, Shaw, & Cheong, 2009).

Rezultati deskriptivne diskriminacione analize ukazuju na to da osuđenike, u odnosu na neosuđivana lica, karakteriše veća izraženost gotovo svih dimenzija amoralnosti. Pri tome su najprisutniji problematična socijalizacija (agresivna i deprivirajuća okolina tokom detinjstva i neprihvatanje bilo kakvih ograničenja i dužnosti) i hedonizam (usmerenost na površna zadovoljstva i sebično stavljanje svojih potreba na prvo mesto), koje spadaju u širu kategoriju amoralnosti podstaknute impulsivnošću. Kad je reč o socioekonomskim karakteristikama, kod osuđenika je, u odnosu na neosuđivana lica, izraženije nepovoljno materijalno stanje porodice. Takav rezultat navodi na zaključak da se osobe koje imaju potrebu da svoje impulse zadovolje trenutno, a nemaju ambicija niti kapaciteta za istrajan rad, u nezadovoljavajućoj materijalnoj situaciji okreću kriminalitetu kao brzom načinu ostvarivanja svojih ciljeva.

Nedostatak samokontrole, perzistencije, uz netolerisanje frustracija, već decenijama se smatraju suštinskim karakteristikama ličnosti koje generišu kriminogeno ponašanje (Gottfredson & Hirschi, 1990; Zimmerman, 2010; Gordon & Egan, 2011). U prethodnim istraživanjima u našoj sredini dobijeno je da je amoralnost podstaknuta impulsivnošću od presudne važnosti za razumevanje stabilnog kriminalnog ponašanja adolescenata (Međedović i sar., 2012b). Naš uzorak po uzrastu ne odstupa mnogo od onih koji su korišćeni u tim istraživanjima, s obzirom na to da je reč o mladim ljudima. Kad

je reč o nepovoljnom materijalnom stanju u porodici, rezultati takođe odgovaraju ranijim nalazima da je ekonomska deprivacija (Allen, 1996; Currie, 1996), a još više subjektivni doživljaj ove deprivacije (Agnew, 1999), jedan od najznačajnijih faktora kriminaliteta.

Rezultati deskriptivne diskriminacione analize takođe ukazuju na to da osuđenike za krađe, na dimenzijama amoralnosti, karakterišu nešto izraženiji sadizam (surovost, odustvo empatije i zadovoljstvo u povređivanju drugih) i brutalna modulacija resentimana (destruktivnost motivisana zavišću i ozlojeđenošću). Osuđenike za razbojništvo, na dimenzijama amoralnosti, karakterišu u nešto većoj meri izražen antropološki pesimizam (mračna slika o ljudskoj prirodi), a od socio-ekonomskih karakteristika postojanje mentalnih poremećaja roditelja.

Nalaz da osobe koje su osuđene za dela *bez* elemenata nasilja (krađe) karakterišu nešto veći stepen amoralnosti podstaknute brutalnošću nego osobe koje su osuđene za dela *sa* elementima nasilja (razbojništva) u ovom trenutku ostaje bez adekvatnog objašnjenja i iziskuje proveru. S jedne strane, nesumnjivo je da krađe imaju elemente brutalnosti, iako su izvedene bez fizičkih povreda. Reč je o svesnom i proračunatom nanošenju štete drugoj osobi, u kojem se lako mogu prepoznati elementi zavisti i ozlojeđenosti, kao i surovost i odsustvo empatije prema drugima. S druge strane, da bi se niža brutalnost osoba osuđenih za razbojništva bolje razumela, potrebno je da saznamo više o ličnim obeležjima osuđenika.

Jedan od pokazatelja koji bi mogao da pruži doprinos u razjašnjavanju ovog nalaza jeste kapacitet za empatiju koji se, prema mnogim savremenim nalazima, smatra jednim od korena antisocijalnog ponašanja, uključujući i ponašanja koja karakterišu brutalnost i surovost (Baron-Koen, 2011; de Waal, 2008; Decety & Jackson, 2004). Potrebno je takođe ispitati individualne faktore rizika u vidu zloupotrebe alkohola i droga koji posreduju između patologije roditelja i kriminaliteta mladih (Klinterberg et al., 2011). Jedna od mogućnosti jeste ta da nasilna dela osoba osuđenih za razbojništva nastaju pre usled kriza vezanih za bolesti zavisnosti ili problema u emocionalnoj regulaciji, praćenih situacionim smanjenjem empatije, nego usled amoralnosti indukovane brutalnošću, o čemu pouzdano možemo zaključivati tek ako unapredimo istraživanja ove teme. Druga mogućnost je da su ispitanici osuđeni za razbojništva davali socijalno poželjne odgovore na pitanja koja su povezana s nasilnošću, koja inače karakterišu krivično delo zbog koga su osuđeni.

Jasnija slika verovatno će se dobiti prevazilaženjem nedostataka ovog istraživanja, od kojih se najznačajniji tiče male veličine uzoraka, posebno onih iz osuđeničke populacije. Jednu od važnih metodoloških prepreka predstavlja i činjenica da istraživači nisu bili prisutni u procesu prikupljanja podataka u grupi osuđenika. Konačno, izostaju podaci o psihopatologiji osuđenika i drugim značajnim karakteristikama koji su povezani s kriminalitetom. Ipak, smatramo da dobijeni rezultati mogu korisno poslužiti kao podstrek za dalja istraživanja.

Reference

- Agnew, R. (1999). Why do criminals offend: a general strain theory of crime and delinquency. U: Francis T. Cullen and Robert Agnew (Eds.), *Criminological Theory: Past to Present* (str. 125–156). Los Angeles: Roxbury Press.
- Aichorn, A. (1935). *Wayward youth*. New York: Viking Press.
- Allen, R. C. (1996). Socioeconomic conditions and property crime: a comprehensive review and test of the professional literature. *American Journal of Economics and Sociology*, 55, 293–308.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Baron-Koen, S. (2011). *Psihologija zla*. Beograd: Clio.
- Caprara, G. V., Paciello, M., Gerbino, M., & Cugini, C. (2007). Individual differences conducive to aggression and violence: trajectories and correlates of irritability and hostile rumination through adolescence. *Aggressive Behaviour*, 33, 359–374.
- Costello, B. J. & Dunaway, R. G. (2003) Egotism and delinquent behavior. *Journal of Interpersonal Violence*, 18, 572–590.
- Currie, E. (1996). Missing pieces: notes on crime, poverty, and social policy. *Critical Criminology*, 7, 37–52.
- Decety, J. & Jackson, P. L. (2004). The functional architecture of human empathy. *Behavioral and Cognitive Neuroscience Reviews*, 3(2), 71–100.
- Edens, J. F., Campbell, J. S., & Weir, J. M. (2007). Youth psychopathy and criminal recidivism: a meta-analysis of the Psychopathy Checklist measures. *Law and Human Behavior*, 31, 53–75.
- Farrington, D. P. (1998). Individual differences and offending. U: M. Tonry (Ed.), *The handbook of crime and punishment* (str. 125–142). New York: Oxford University Press.
- Freeman, R. B. (1987). The relation of criminal activity to black youth employment. *The Review of Black Political Economy*, 16, 99–107.
- Gordon, V. & Egan, V. (2011). What self-report impulsivity measure best postdicts criminal convictions and prison breaches of discipline? *Psychology, Crime and Law*, 17, 305–318.
- Gottfredson, M. R. & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford University Press.
- Gover, A. R. (2002). The effects of child maltreatment on violent offending among institutionalized youth. *Violence and Victims*, 17, 655–668.
- Hanak, N., Tenjović, L., Išpanović-Radojković, V., Vlajković, A. i Beara, M. (2013). Epidemiološko istraživanje nasilja nad decom u porodici u Srbiji. *Temida*, 16, 75–102.
- Klinterberg, B., Almsquist, Y., Beijer, U., & Rydelius, P. (2011). Family psychosocial characteristics influencing criminal behaviour and mortality – possible mediating factors: a longitudinal study of male and female subjects in the Stockholm Birth Cohort. *BMC Public Health*, 11, 756.
- Knežević, G. (2003). *Koreni amoralnosti*, Beograd: Centar za primenjenu psihologiju, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Institut za psihologiju.
- Knežević, G., Kron, L. i Vučinić, B. (1995). Tipovi ličnosti „normalnih” ubica. U: D. Radovanović (Ur.). *Psihologija kriminala I*. (str. 115–130). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

- Knežević, G., Radović, B., & Peruničić, I. (2008). Can amorality be measured? *14th European Conference on Personality, Tartu, Estonia*.
- Kohlberg, L., K. Kauffman, Schart, P., & Hickey, J. (1973). *The just community approach in corrections*. Niantic: Connecticut Department of Corrections.
- Lochman, J. (1987). Self and peer perceptions of attributional biases of aggressive and non-aggressive boys in dyadic interactions. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 55*, 404–410.
- Loeber, R., D. Pardini, D. L. Homish, E. W., Crawford, A., Farrington, D. et al. (2005). The prediction of violence and homicide in young men. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 73*, 1074–1088.
- Lykken, D. (1996). Psychopathy, sociopathy and crime. *Society, 34*, 30–38.
- Marsh, I. (2006). *Theories of crime*. Abington: Routledge.
- Međedović, J., Kujačić, D., & Knežević, G. (2012a). Personality-related determinants of criminal recidivism. *Psihologija, 45*, 277–294.
- Međedović, J., Kujačić, D. i Knežević, G. (2012b). Ličnosne dispozicije ka kriminalnom recidivu u uzorku institucionalizovanih adolescenata. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 31*, 7–24.
- Međedović, J., Stojilković, S. (2008). Bazične dimenzije ličnosti, empatija i amoralnost kod osuđenika. *Ličnost, profesija i obrazovanje, zbornik radova sa III konferencije Dani primenjene psihologije*.
- Meier, M. H., Slutske, W. S., Arndt, S., & Cadoret, R. J. (2008). Impulsive and callous traits are more strongly associated with delinquent behavior in higher risk neighborhoods among boys and girls. *Journal of Abnormal Psychology, 117*, 377–385.
- Miller, J., Lynam, D. (2001). Personality and antisocial behaviour. *Criminology, 39*, 765–799.
- Momirović, K., Vučinić, B., Hošek, A. i Popović, B. (1998). AMORAL 2 – prvi dokaz da je moralnost moguće meriti na pouzdan i valjan način. U: K. Momirović (Ur.), *Realnost psiholoških konstrukata* (str. 9–35). Beograd: Institut za psihologiju, Filozofski Fakultet i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Murray, J, Farrington D. P, Sekol, I., & Olsen R. F. (2009). Effects of parental imprisonment on child antisocial behaviour and mental health: a systematic review. *Campbell Systematic Reviews, 4*, 22–34.
- Rogers, L., H. Cleveland, E., van den Oorg, D., & Rowe, D. (2000). Resolving the debate over birth order, family size and intelligence. *American Psychologist, 55*, 599–612.
- Rydellius, P. A. (1981). Children of alcoholic fathers. Their social adjustment and their health status over 20 years. *Acta Paediatrica Scandinavica, 5*, 1–89.
- Siegel, L. J. & McCormick, C. R. (2006). *Criminology in Canada: theories, patterns and typologies*. Nelson Education Limited.
- Sutherland, I. & Shepherd, J. P. (2002). A personality-based model of adolescent violence. *The British Journal of Criminology, 42*, 433–441.
- Trentacosta, C. J., Hyde, L. W., Shaw, D. S., & Cheong, J. (2009). Adolescent dispositions for antisocial behavior in context: The roles of neighborhood dangerousness and parental knowledge. *Journal of Abnormal Psychology, 118*, 564–575.

- Unnever, J. D., Cullen, F. T., & Agnew, R. (2006). Why is „bad” parenting criminogenic?: Implications from rival theories. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4, 3–33.
- de Waal, F. B. M. (2008). Putting the altruism back into altruism: The evolution of empathy. *Annual Review of Psychology*, 59, 279–300.
- Wilson, J. Q. & Hernstein, R. (1985) *Crime and human nature*. New York: Simon and Schuster.
- Zimmerman, G. M. (2010). Impulsivity, offending, and the neighborhood: Investigating the person–context nexus. *Journal of Quantitative Criminology*, 26, 301–332.

DATUM PRIJEMA RADA: 16.05.2014.

DATUM PRIHVATANJA RADA: 10.12.2014.

Perpetrators of thefts, perpetrators of robberies and persons with no criminal record: The differences in amorality and socio-economic characteristics

Tatjana Vukosavljević Gvozden

Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Radojka Dražić

Department of Social Sciences, Military Academy, Belgrade

Lazar Tenjović

Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade

The purpose of this study is to examine the differences between convicts and persons with no criminal record, as well as between two groups of convicts - the perpetrators of thefts and the perpetrators of robberies in terms of amorality and socio-economic characteristics. The sample comprised 100 male convicts (51 convicted of theft and 49 of robbery) and 100 males with no criminal record, matching the group of convicts in age. The subjects completed the AMRL 15 questionnaire and a socio-economic characteristics questionnaire. The results of the descriptive discriminant analysis have indicated that almost all dimensions of amorality are more pronounced in the group of convicts, compared to persons with no criminal record, especially two dimensions within Amorality induced by impulsivity. Convicts are also characterized by economically disadvantaged families. On the other hand, persons convicted of theft are characterized by somewhat higher scores on two dimensions within the Amorality induced by brutality, while persons convicted of robbery have higher anthropological pessimism and more distinct problems with the primary family in terms of mentally ill parents. A general conclusion is that the three groups differ both with regard to amorality and to socio-economic characteristics.

Key words: amorality, committing offences, socio-economic status